Info bulletin Winshem

HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

september 2014 achttiende jaargang nummer 3

Formido
BOUWMARKTEN

SENNEMA
Tuin totaal

welkoop

Het Aanleg 8 – 10 9951 SJ Winsum
tel. 0595-447010 / 0595-447015 / 0595-447020

Hoveniersbedrijf
HOLWERDA

sterk
in al uw
tuinwerk

aanleg en onderhoud

Tel.: 0595 444555
Mobiel: 06 40287058

Freesialaan 3 9951 GL Winsum gn

v. Calker
Schildersbedrijf

Allround applicatie
Oude en nieuwe technieken
Kleur-en verftechnische adviezen

Winsum
0595-443486

Engelsman
Optiek & Auditiek

Al 20 jaar uw vertrouwde adres
voor oog - en oorzorg.

HOOR PROFS
www.hoorprofs.nl

Hoofdstraat Obergum 8
9951 AH Winsum
0595-444069
info@engelsman-optiek.nl
www.engelsman-optiek.nl

Erkend Audicien
StAr
Stichting Audicienregister

Juni 2014 negentiende jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werkterrein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeen, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin verschijnt twee keer per jaar en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt.
Voor niet-leden is het bulletin tegen betaling van €7,- per exemplaar verkrijgbaar bij:
C. Tersteeg, Freesialaan 30, 9951 GM Winsum

Redactie:
J.A. Groothof
J. Huitsing
M. Meijer
T. van der Schoor
C. A. Tersteeg
J. Wicherts- van Dijken

***Redactieadres**:*
Artikelen, materiaal, mededelingen of oproepen over de historie van Winsum-Obergum kunt u sturen naar:
J.A. Groothof,
Dahliastraat 8, 9951GG Winsum,
T: 0595-442127
E: j.a.groothof@planet.nl
Of naar: info@winshem.nl

Website:
www.winshem.nl

Bestuur:
B.J. Haak, waarnemend voorzitter
G. Frumeau, secretaris
I. van der Molen-Huisman, penningmeester
H. Bolhuis
C. de Ranitz
C. Tersteeg
E. Visser

Kosten lidmaatschap: €22,50 per jaar, bij verzending per post €28,50 per jaar. Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit vóór de verschijning van het Infobulletin nummer 1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij de secretaris van de vereniging, G. Frumeau, Westerstraat 20, 9951 BL Winsum

Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum
Rekeningnr. NL20ABNA0612336174

ISSN 1386-1530

Vormgeving: Tineke van der Schoor
Druk: DePrint, Winsum

Woord Vooraf

Hierbij bieden wij u een zeer gevarieerde aflevering van het Infobulletin Winshem aan. Zoals u waarschijnlijk heeft vernomen heeft onze voorzitter Jacques Tersteeg zijn functie om gezondheidsredenen neergelegd. Zijn afscheidsbrief is tijdens de jaarvergadering verspreid en ook in dit nummer opgenomen..
Interim-voorzitter Joop Haak is op zoek gegaan naar de geschiedenis van de steen- en buizenfabrieken in Winsum. Een aantal kortere artikelen volgen, zo is er een verslag van de jaarvergadering van 18 maart 2014, een impressie van de lezing over Rudolph Agricola en een korte weergave van de lezing over de kanalen in Groningen door Jan Meijering.
Redactieleden Jannie Wicherts en Tineke van der Schoor hebben het plan opgevat om bewoners van monumenten in Winsum te interviewen. In dit nummer staat de pastorie in Winsum centraal, het artikel behandelt de bouw van de pastorie in 1886, de bewoningsgeschiedenis en een interview met de huidige bewoner, Jan Willem Hoorn. De prachtige ets van Anco Wigboldus geeft een mooie indruk van de situatie rond kerk en pastorie in 1938.
Tenslotte vindt u opnieuw een artikel door Ben Westerink, eerder geplaatst in Diepgang, het tijdschrift van de Historische Kring Ubbega.

Veel leesplezier gewenst,

De Redactie

Inhoud

Afscheidsbrief voorzitter Jacques Tersteeg	*2*
Doudestieds	*3*
Steen- en buizenfabrieken in Winsum	*4*
De Marne in Beweging; Boekbespreking	*6*
Brief uit Californië	*7*
Verslag Jaarvergadering 18 maart 2014	*8*
Rudolph Agricola, lezing door Fokke Akkerman	*9*
Kanalen in Groningen, lezing door Jan Meijering	*10*
Ets van Kerk en Pastorie Winsum, van Anco Wigboldus	*12*
Bewoning en restauratie Pastorie Winsum	*14*
De geschiedenis van de wierde Harssens	*19*

Afscheidsbrief voorzitter Jacques Tersteeg

Tijdens de ledenvergadering op 18 maart 2014 werd namens Jacques Tersteeg onderstaande brief verspreid, waarin hij zijn besluit tot aftreden toelicht. De brief is gericht aan alle leden van de vereniging, vandaar dat wij hem hier in zijn geheel afdrukken.

Aan de leden van het Bestuur van de Historische Vereniging Winsum-Obergum
Aan de leden van de redactiecommissie Infobulletin WINSHEM
Aan alle overige leden van de Historische Vereniging Winsum-Obergum,

Betreft: aankondiging terugtreden van huidige voorzitter en bestuurslid, drs. Jacques Tersteeg

WINSUM, 20 februari 2014.

Dierbare verenigingsgenoten,

Zoals de meesten van u bekend kan zijn, kamp ik gedurende globaal het afgelopen jaar met gezondheidsproblemen, waardoor ik genoodzaakt was diverse voorzitters- en bestuurstaken geheel of gedeeltelijk te delegeren aan met name medebestuurslid adjunct Jan Venhuizen en bestuurslid Joop Haak.
Ook moest ik helaas en tot mijn spijt ten gevolge van mijn fragiele toestand tijdens verschillende verenigings- en representatieve -bijeenkomsten, o.a. mijn deelname aan vergaderingen van de gemeentelijke erfgoedcommissie, nogal eens verstek laten gaan.
Aangezien ik op dit moment nog niet kan overzien hoe lang en in welke mate mijn gezondheidsperikelen nog zullen duren, lijkt het mij met het oog op een actieve en frisse voortgang van de verenigingsactiviteiten verstandiger en beter mijn bestuurslidmaatschap en gekozen voorzitterschap na achttien jaar per onmiddellijk ter beschikking te stellen om u de gelegenheid te geven iemand anders uit ons midden voor deze, mij op dit moment te zwaar vallende taken aan te wijzen en te verkiezen.
Ik hoop dat u begrip kunt opbrengen voor het feit dat mijn voorstel om mij als bestuurslid en voorzitter terug te trekken een voor mijzelf moeilijke en emotionele, maar mijns inziens realistische beslissing is, die me overigens menig slapeloze nacht heeft bezorgd.
Met veel plezier en enthousiasme immers denk ik terug aan onze oprichting, de verdere uitbouw in de vorm van ons onvolprezen Infobulletin Winshem, de diverse werkgroepen, de vele interessante lezingen en excursies/werkdagen/wandelingen, verschillende publicaties (bv. 'Monnikenwerk in Winsum'/ 'Levensschets van Geert Reinders'/ 'Winsumer dorpen op de kaart' enz.) en exposities en niet in de laatste plaats aan ons jubileumboek 'Winsum 1057-2007', zoals dat in 2007 het licht mocht zien.
Ook gelukte het gedurende de afgelopen jaren de samenwerking met diverse zustervereniging nader aan te halen en na veel aandringen een gemeentelijke erfgoedcommissie in het leven te roepen, die zich sedert enkele jaren belast heeft met de organisatie van de jaarlijkse Open Monumentendag en diverse andere, ons erfgoed aangaande belangwekkende problemen.
Mede dankzij onze gemeenschappelijke inspanningen en inspiratie is de historisch vereniging Winsum-Obergum tijdens de afgelopen achttien jaar uitgegroeid tot een volwassen en achtenswaardige organisatie van vrijwilligers die het erfgoed van de voormalige gemeente Winsum op handen dragen.
Graag wil ik alle leden die in genoemde periode hun medewerking en vertrouwen aan mij als bestuurslid en voorzitter hebben geschonken hiervoor zeer hartelijk bedanken en hoop ik dat snel in de huidige vacature met het oog op een moderne en sterke toekomst zal kunnen worden voorzien.
Rest mij u te verzekeren dat ik in de toekomst, zij het wat meer van de zijlijn, uw activiteiten intensief zal blijven volgen en als gewoon vrijwillig lid en adviseur/ auteur bij de vereniging betrokken zal willen blijven. Daarvoor is zij mij nu eenmaal te dierbaar.

Met hoogachting en vriendelijke groet,

Jacques Tersteeg

Overladen van kazen bij zuivelfabriek Winsum

Piet Noord

Tientallen jaren heeft in Winsum een zuivelfabriek gestaan op de plaats van het huidige Hoge Heem. De fabriek begon als onderlinge fabriek van boeren uit de streek onder de naam NOWO (Nieuwe Onderneming Winsum-Obergum)
In 1921 werd de fabriek overgenomen door de Lijempf en in het begin van de zeventiger jaren van de vorige eeuw door de DOMO. In 1976 viel het doek en werd de fabriek opgeheven en afgebroken. Op de plaats verrezen woningen en een school.
Naast boter en later melkpoeder werden in de fabriek ook kazen gefabriceerd. Laatstgenoemde werden op gezette tijden per boot afgevoerd. De kazen werden bij de fabriek eerst op een wagen geladen. Daarna reed men naar de Haven en volgde overlading in het schip. Als de boot er was ging iemand van de fabriek bij de personeelsleden langs om ze te waarschuwen. Iedereen hielp dan mee, eerst voor niets omdat het zo hoorde en later als overuren betaald.

Steen - en buizenfabrieken in Winsum - Obergum

Joop Haak

De wierdendorpen Winsum- Obergum hebben naast de landbouw al vele jaren een regionale handels-, industrie- en vervoersfunctie. Er verrezen o.a. kalkbranderijen, een bierbrouwerij een touwslagerij, koren- en pelmolens, een melkfabriek, een vlasfabriek, een scheepswerf, een groenteconservenfabriek, een azijnfabriek en een aantal pannen-, buizen- en steenbakkerijen. Helaas is veel van deze 'maakindustrie' weer verloren gegaan!

Geschiedenis

Aan het Winsumerdiep, tussen Winsum en Onderdendam, lag vroeger een viertal steen- en buizenfabrieken. (Zie kaartje op de volgende pagina voor de lokatie.) Deze steenbakkerijen gaven toen een grote bedrijvigheid. Reeds in 1553 vestigden zich er tichelaars oftewel steenbakkers in Winsum: Johan Tichler en Johan Pannebacker. [1] De laatste buizen- en steenfabrieken werden in de tachtiger jaren van de vorige eeuw gesloten en zijn nu meer of minder vervallen. Enkelen hebben nu de functie van opslagloods of scheepswerf gekregen.

Werkkrachten, wegen en basisstoffen

Voor het bedrijven van een seizoensgebonden steenbakkerij of tichelwerk was het nodig dat men over voldoende arbeidskrachten, aan- en afvoerwegen, water, klei en brandstof kon beschikken. Het Winsumerzijldiep was hierbij een ideale transportweg voor de aanvoer van turf, als de benodigde brandstof en voor de afvoer van de geproduceerde stenen en buizen. De kleigronden, die in het verleden voor de tichelwerken werden afgegraven, lagen vooral langs het Winsumerdiep. De steenfabrieken hebben zich daarom langs dit diep gevestigd. [2] De ter plekke aanwezige vette, knippige en kalkarme klei met een hoog ijzeroxidegehalte gaf na het bakken een heldere rode kleur aan de bekende Groninger stenen. Door de ongeveer een halve meter dikke klei onder de teelaardelaag te verwijderen konden de gronden in het belang van de landbouw beter ontwaterd en vruchtbaar gemaakt worden. Na het delven en afvoeren van de kleigrond werd de oorspronkelijke teelaarde weer teruggezet en kon het land weer gebruikt worden. De belangen van de steenindustrie en de landbouw gingen hierbij dus hand in hand. Om de klei van de noordelijk van het Winsumerdiep gelegen gronden naar de depots van de fabrieken te brengen lagen er zogenaamde lorriesporen over het diep.

De fabrieken

De grote steenfabriek "Lombok" produceerde metselstenen en holle bouwstenen voor vloeren. De fabriek werkte met twee ringovens en had een jaarcapaciteit van circa 13 miljoen stenen. De personeelssterkte van het bedrijf bedroeg zomers 80 en in de winter 60 man. Vóór de NV. v/h Mees was de heer H. Timmer eigenaar van deze fabriek.

Langs het Winsumerdiep stonden verder de grote draineerbuizenfabriek "De Brake"en de fabriek "Woellust" van Timmer en Weg. In beide bedrijven werden vroeger uitsluitend aardewerken draineerbuizen, de zogenaamde kraagbuizen gemaakt. De gezamenlijke productie bedroeg jaarlijks ongeveer 20 miljoen buizen, dat was circa 2/3 van de gehele Nederlandse productie aan kraagbuizen voor de ontwatering van "slappe" gronden. De buizen werden zowel in Nederland als in het buitenland afgezet. Door verwarming op deze fabrieken kon men in de winter doorwerken, zodat de personeelsbezetting vrij constant 115 man bedroeg.

De fabriek "De Brake" van J. Timmer, was een van de oudste buizenfabrieken in Groningen. Ze was genoemd naar de familie Ter Braecke.

Ten westen van Onderdendam liggen nog de restanten van de steen- en draineerbuizenfabriek "Allershof" of ook wel "Griffioen" genoemd. De eigenaar was Limborgh Meijer. De heer G. Stinissen uit Winsum stichtte enige jaren geleden een soort van vrijstaat op het terrein.

In 1811 waren er in Winsum slechts twee steenbakkerijen, elk met acht à negen man personeel, terwijl de jaarproductie 405.000 stenen bedroeg. Voorts was er een pannenbakkerij met vier personeelsleden en een productie van 80.000 pannen en een pottenbakkerij met twee man personeel en een productie van 9000 kannen. In aanmerking genomen dat destijds alles handwerk was en men over primitieve werktuigen beschikte, was dat een hele prestatie. [2]

Productieproces

In de koude en natte winterperiode kon er in de steenindustrie niet geproduceerd worden. De taaiheid of vetheid van de knippige klei maakte het mogelijk deze 'in water' te vormen. De steenvorm of bakjes werden voor het vormen eerst met water nat gemaakt en niet zoals gewoonlijk met zand bestrooid, waardoor de stenen een glad oppervlak verkregen. Ticheljongens brachten vervolgens in een hoog tempo meerdere met klei gevulde bakjes op een plank naar de overdekte droogloods. Daar werden de natte en zachte stenen uit de vorm geklopt en eerst op de grond en daarna ter droging op rekken gelegd. Dit zware werk moest men meer dan

twaalf uren volhouden! In de droogloods vond tijdens het droogproces een luchtcirculatie plaats met behulp van verstelbare luiken in het dak en de zijwanden. Door de vetheid van de klei duurde het droogproces zo'n zes tot acht weken. De vormen moesten ter verbetering van het gelijkmatig drogen nu en dan met de hand gedraaid worden.
Om scheurvorming en barsten van de stenen te voorkomen moesten zij geheel droog zijn. Pas hierna konden de stenen in een oven gebakken worden. De stenen en/of buizen werden gebakken in met uit de veenkoloniën afkomstige turf gestookte ovens. De ovens bestonden uit overwelfde stenen kamers, die los in een schuur stonden. In het gewelf waren stookgaten uitgespaard om de rook te laten ontsnappen.
Het bakproces duurde ongeveer vier weken. Eerst moesten de stenen één week drooggestookt worden, daarna werd er onder leiding van zgn. brandmeesters gecontroleerd meer of minder brandstof (turf) toegevoegd om het bakproces te beïnvloeden. In ploegendienst moest er bij de ovens continu dag en nacht worden gewerkt. De brandmeesters waren vaak Lipster trekarbeiders, afkomstig uit het vorstendom Lippe in Duitsland.
Nadat de stenen voldoende waren gebakken, werden de ijzeren kleppen van de stookgaten gesloten en koelde de oven gelijkmatig af. Hierdoor werd eventuele breuk van de stenen voorkomen. Vervolgens werden de stenen uit de oven gehaald, op kwaliteit gesorteerd en buiten opgeslagen. De stenen die het dichtst bij het vuur hadden gelegen waren harder en van een betere kwaliteit. Ze werden vaak gebruikt als kelderklinker of in de funderingen.
Productieverhoging in de steen- en buizenfabrieken werd door mechanisatie opgevangen. En door een combinatie van ringovens met meerdere kamers efficiënt te gaan gebruiken, werd op brandstof bespaard. Deze ovens vereisten veel luchttoevoer en dus meer trek dan de gewone ovens. Dat werd bereikt door gebruik te maken van lange en hoge schoorstenen.
Door de opkomst van de kunststoffen draineerbuizen was er in de tweede helft van de vorige eeuw geen vraag meer naar kraagbuizen en dus was er geen bestaansmogelijkheid meer voor de plaatselijke buizenfabrieken. Door veroudering van de bovengenoemde steenfabrieken werd er onvoldoende efficiënt geproduceerd en verloor men de concurrentie met andere steenbakkerijen in het land.
De beroepen van ticheljongen, steenvormers en steenbakkers waren zwaar, met vaak met lange werktijden van 12 à 15 uren per dag. Tevens stonden de ticheljongens dikwijls bloot aan zeer hoge temperaturen en gevaren. Van een arbeidsongeschiktheidsverzekering was er toen nog geen sprake! Het was vroeger een risicovolle arbeid, daar aan het Winsumerzijldiep.

Noten
1. Gedenkboek Winsum 1057 – 2007, blz. 197.
2. Gedenkboek Winsums verleden 1957, blz. 208
3. Lipsker op de Groninger Tichelwerken, blz. VII t/m X, 2 en 6
4. http://www.encyclopedie-grofkeramiek.nl

Bijschrift bij het kaartje:
Nr. 1. Steenfabriek "Lombok" van NV. v/h Mees. Steenindustrie Strating 1975-1985.
Nr. 2. Draineerbuizenfabriek "Woellust" van Timmer en Weg.
Nr. 3. Draineerbuizenfabriek "De Brake" van J. Timmer.
Nr. 4. Steen- en draineerbuizenfabriek "Allershof" of "Griffioen" van Limborgh Meijer.

Archief Historische Vereniging Winsum-Obergum

De Historische Vereniging beschikt sinds enige jaren over een bescheiden ruimte op de zolder van het Jacobijnenhuis. Deze ruimte wordt gebruikt voor vergaderingen, voor de werkzaamheden van de werkgroep Beeldbank en voor de opslag van het archief van de Vereniging. Dit archief is ook voor leden in te zien. U kunt daartoe contact opnemen met de interim-voorzitter, de heer Joop Haak.
In Winshem drukken we in een aantal delen de inventaris af van het archief, zodat u weet voor welke publicaties u daar terechtkunt.

Inventaris Archief

A. tijdschriften en periodieken

1. GRUONINGA tijdschrift voor genealogie naam en wapenkunde
= 14e jg. 1969 t/m 24e jg. 1979 (4 losse nummer per jaargang)
= 27e jg. 1982 t/m 49e jg. 2005 (enkele gebonden nummers per jg.)

2. NOORDERBREEDTE (in 8 half open opbergdozen, aldus:)
= doos 1, jg. 1977-1985
= door 2, jg. 1986-1990
= doos 3: jg. 1991-1993
= doos 4: jg. 1994-1997
= doos 5: jg. 1998-2000
= doos 6: jg. 2001-2002
= doos 7: jg. 2003-2005
= doos 8: jg. 2005-2007.

3. BULLETIN VAN DE HISTORISCHE KRING „De Marne“ (losse nummers, incompleet aldus:)
= 1. 1973, nr. 1, 2
= 2. 1974, nr. 1
= 3. 1974, nr. 2,1
= 4. 1974, nr. 1,3
= 5. 1974, nr. 2,2
= 6. 1975, nr. 2,3
= 7. 1975, nr. 2,4
= 8. 1976, nr. 3,1
= 9. 1976, nr. 3,2
= 10. 1976, nr. 3,3

Vervolg op pagina 11

De Marne in beweging

Boekbespreking door Hans Huitsing

Eind 2013 verscheen een fraai boek, getiteld “De Marne in beweging”, handelend over 150 jaar vervoer in Noordwest-Groningen.
Schrijver van het boek is Bertus Fennema (geboren en getogen in Leens), voor velen in de provincie en vooral in het Westerkwartier, Hunsingo en De Marne, een bekende (onder anderen als burgemeester van de gemeente Zuidhorn). Van zijn hand verscheen in 2009 het boek over de bekende fotograaf Jacob Molenhuis uit Kloosterburen.
De Marne in beweging is voorzien van veel foto’s, tekeningen en kaarten.
Naast een voorwoord worden verschillende soorten van vervoer door het Marnegebied omschreven, zoals met de koets, de fiets, per schip, met de paardentram, de omnibus, de trein (van Zoutkamp naar Winsum v.v.).
De bestaansgeschiedenis van de Groninger Locaal spoorwegmaatschappij (GLS) wordt uitvoerig beschreven.
Voorts dienstregelingen, vervoersbewijzen, rijtuigen, koetsen, spoorweghuisjes, beurtschippers met hun boten, omschrijvingen van problemen bij de exploitatie en voortschrijdende inzichten ten aanzien van vervoersmogelijkheden.
Het voert te ver om de vele interessante onderwerpen in deze boekbespreking op te noemen.
Daarom slechts één advies: schaf het zelf aan.

Het boek is gedrukt door/bij Uitgeverij Noordhoek (ISBN 978 90 330 02946).
Prijs € 14.50.
Van harte aanbevolen!

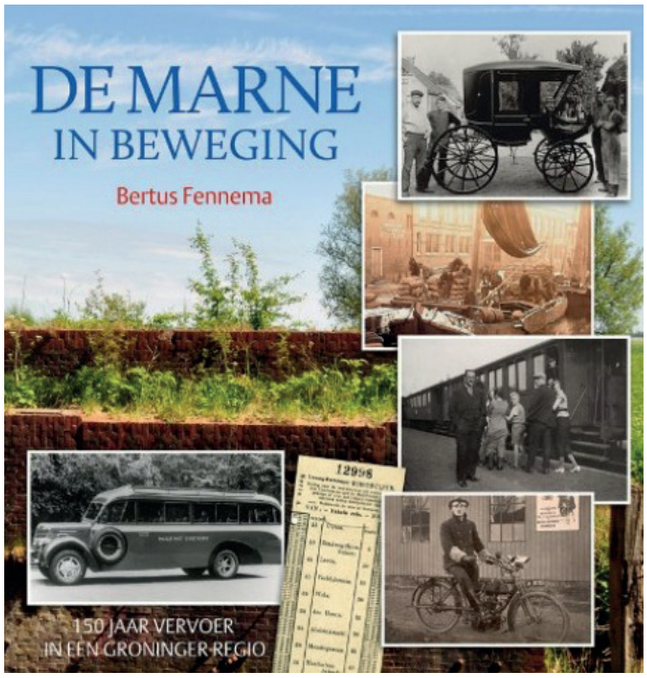

Brief uit Californië

Achterste rij: Corrie en haar echtgenoot L. Vaalburg, Cornelis Jan, Piet, Annie. Zittend: Antonia (Toh) Herman Versluijs, Anneke Gerritje Versluijs-Groenenberg, Henk. Deze foto is genomen in 1928, bij het 25-jarig huwelijk van Herman en Anneke Versluijs, drie jaar nadat de familie is vertrokken uit Groningen.

Tineke van der Schoor

Van mevrouw Arlene de Vries uit Californië ontving de redactie een aantal foto's en een begeleidende brief. Arlene de Vries is een kleindochter van de familie Herman & Anneke Versluijs-Groenenberg, die vanaf 1917 ongeveer zeven jaar in Winsum woonde. Zij zijn getrouwd op 25 November 1903 in de Gemeente Haarlemmermeer en hadden 6 kinderen: Corrie (1905), Antonia (1907), tweelingbroers Piet en Henk (1908), Cornelis (1909), en Annie (1913).
De kinderen van de familie gingen in Winsum naar de lagere school. Op bijgaande foto van een schoolreisje staat de moeder van mevrouw de Vries, Antonia (Toh) Versluijs, zij is het vierde meisje van links op de achterste rij. Op de achterkant staat geschreven: *klas zeven Winsum*.

In 1925 keerde de familie Versluijs terug naar Nieuw Vennep en emigreerde vervolgens naar Californië. Uit overgeleverde familieverhalen heeft Arlene de Vries het beeld gekregen dat het haar opa niet erg meezat. Hij is wellicht door zijn zwager, Henk Colijn, de latere Minister-President, gestimuleerd om naar Groningen te verhuizen. In de provincie Groningen streken in deze periode veel boeren uit de Haarlemmermeer neer, zij moesten daar vertrekken vanwege de aanleg van Schiphol. Waarschijnlijk wilde Herman Versluijs "gentleman farmer" worden, en niet zelf het boerenwerk doen. Inmiddels blijkt dat Herman Versluijs in 1919 in Zandeweer een boerderij heeft gekocht, waar de familie waarschijnlijk ook heeft gewoond. Arlene de Vries heeft een ansichtkaart, gericht aan haar moeder, met een adres in Zandeweer.

Schoolreisje, klas zeven Winsum, Toh Versluijs vierde van links op de achterste rij

Een toneelspel of verkleedpartij bij de Menkemaborg in Uithuizen. Op de achterkant is geschreven: 'mom on very right'. De vrouw geheel rechts is dus Antonia Versluys, de oma van Arlene de Vries. Foto VAN DER LAAN, Uithuizen

Naar aanleiding van de ontvangen foto's willen we nog wat meer onderzoek doen naar deze familie. Vandaar onderstaande oproep:

Heeft u informatie over de foto's, heeft u iemand van de familie Versluijs gekend, of herkent u iemand die is afgebeeld? Neemt u dan contact op met de redactie.

Verslag jaarvergadering 18 maart 2014

Guus Frumau

Verslag van de jaarvergadering gehouden op 18 maart 2014 in Zalencentrum de Hoogte te Obergum.

Opening
Waarnemend voorzitter B.J. Haak opent de vergdering en heet de aanwezigen hartelijk welkom in het bijzonder de heer Akkerman.
Berichten van verhindering zijn ontvangen van mevr. H. Bolhuis, mevr. Werkman, dhr. Kuizinga, dhr. E. Visser en dhr. J. Tersteeg.

Mededelingen
- De voorzitter meldt dat door voornamelijk natuurlijke oorzaken de terugloop in het ledenaantal het afgelopen jaar 7% heeft bedragen. Het ledenaantal van de vereniging bedraagt thans 234.
- Van de andere historische verenigingen binnen de gemeente Winsum werden negatieve reacties ontvangen op ons voorstel tot fusie.
- De website van onze vereniging is vernieuwd. Het bestuur en de redactie zijn benieuwd naar reacties.

Notulen 20 maart 2013
Geen van de aanwezigen heeft op- en aanmerkingen op de notulen. Deze worden goedgekeurd met dank aan de secretaris.

Jaarverslag 2013.
Het jaarverslag ligt ter inzage op de bestuurstafel. Het geeft geen aanleiding tot opmerkingen en wordt derhalve goedgekeurd met dank aan de secretaris.

Verslag Kascommissie
Mevr. W. Lemstra neemt het woord namens de kascommissie. Tijdens de kascontrole zijn er geen bijzonderheden of fouten aangetroffen, zodat tot decharge van het bestuur (de penningmeester) kan worden overgegaan. Dit voorstel wordt onder dank door de vergadering aangenomen.
Mevr. Lemstra spreekt haar zorg uit over de kosten van de huidige vergaderruimte in het Jacobijnenhuis. Wellicht kan er op termijn worden uitgekeken naar een andere goedkopere vergaderruimte. Er moet wel ruimte zijn voor de scanapparatuur en het archief.
Verder worden de jaarrekening 2013 en de begroting 2014 door de vergadering goedgekeurd, onder dank aan de penningmeesteresse.
De kascommissie werd ditmaal gevormd door mevr. W. Lemstra en de heer J. Sijbolts. De heer J. Sijbolts is aftredend. In zijn plaats wordt de heer H. Zwerver benoemd.

Bestuurssamenstelling
De heren C. de Ranitz en de heer B.J. Haak treden roostermatig af. Zij worden voor maximaal één jaar herbenoemd. De heer J. Venhuizen trekt zich terug uit bestuur.
De heer J. Tersteeg treedt af vanwege gezondheidsproblemen. Zijn brief, waarin hij zijn terugtreden als voorzitter bekend maakt, ligt ter inzage op de tafels (zie ook elders in dit nummer).
De heer B.J. Haak zal de komende tijd optreden als waarnemend voorzitter. Het bestuur heeft inmiddels de procedure tot het aantrekken van een kandidaat-voorzitter opgestart.
De heren Tersteeg en Venhuizen worden bedankt voor hun grote inzet vanaf de oprichting van de vereniging in 1995. In een afzonderlijke feestelijke bestuursvergadering zullen zij nogmaals worden bedankt voor het vele verrichte werk gedurende bijna negentien jaren.

Infobulletin
Het voorstel van het bestuur om het Infobulletin voorlopig twee keer per jaar te laten verschijnen i.p.v. drie keer per jaar ondervindt geen bezwaar van de aanwezige leden.

Rondvraag
Hiervan wordt geen gebruik gemaakt. Het huishoudelijk deel van de vergadering wordt afgesloten, zodat kan worden begonnen met de lezing van de heer F. Akkerman over Rudolf Agricola.

Standbeeld Agricola in Baflo, door beeldhouwer Jan Steen

Brieven van Rudolf Agricola

Guus Frumau

"Er zijn zoals u weet maar twee beroemde Groningers: Wubbo Ockels en ikzelf, al is dat laatste niet zo bekend, en daarom sta ik hier". Ondanks de ernst van het onderwerp en zijn respectabele leeftijd, weet Fokke Akkerman onmiddellijk een lichtvoetige toon te zetten.

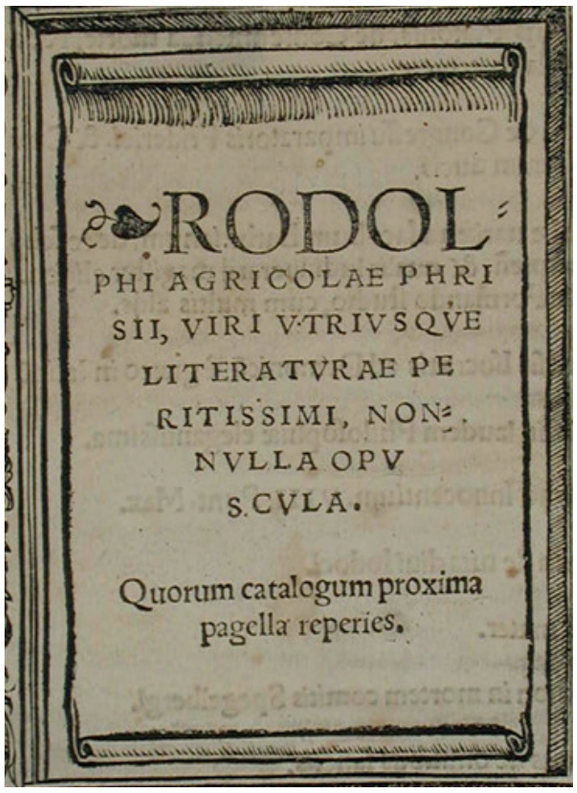
RODOL
PHI AGRICOLAE PHRI
SII, VIRI VTRIVSQVE
LITERATVRAE PE
RITISSIMI, NON
NVLLA OPV
SCVLA.

Quorum catalogum proxima
pagella reperies.

"Het onderwerp betreft een derde beroemde Groninger - Rudolf Agricola - , kortom een zeer geleerd, zeer academisch onderwerp". Met een minzame glimlach neemt professor Akkerman het aanwezige publiek in zich op: "U bent gewaarschuwd".

Akkerman studeerde klassieke talen, doceerde op scholen en gaf cursussen aan de universiteit. In 1980 promoveerde hij op teksten van Spinoza. In 1985 werd er door de RUG een congres georganiseerd ter gelegenheid van het 500e sterfjaar van Rudolf Agricola (1443-1485). In de aanloop naar het congres kwamen er 177 reacties van geleerden uit de hele wereld, die maar wat graag over Agricola wilden spreken. Men vond het onbegrijpelijk dat er in Groningen zelf geen onderzoek werd gedaan naar Agricola.

Akkerman stelde voor een nieuwe kritische vertaling van de brieven van Agricola te maken, alsmede een uitgave van de Vitae, de levensbeschrijvingen van Rudolf Agricola. ("Ook zeer geleerd", glimlacht Akkerman)

Akkerman spreekt uitvoerig over de 55 brieven van Agricola. Tijdens de Renaissance ontstond er een ware cultus van alledaags persoonlijk Latijn. Brieven van geleerden werden steeds persoonlijker. Doordat persoonlijke brieven uit de Oudheid boven water waren gekomen, hadden geleerden als Agricola zich gerealiseerd dat Latijn een gesproken taal was geweest en niet louter een dode taal voor geleerden. Akkerman spreekt van "een verrukkelijke verzameling van onderwerpen; een caleidoscopische geheel". Akkermans' passie voor de brieven van Agricola is voelbaar.

"En dan zijn er nog acht oraties die nog kritisch vertaald moeten worden, dus dan weet u wat u moet doen."

Hoe is het mogelijk dat een klein dorp als Baflo een groot humanist kon voortbrengen? Akkerman vervolgt zijn verhaal met een uiteenzetting over het leven van Rudolf Agricola. Natuurlijk het klooster van Aduard en de stad Groningen lagen om de hoek, maar verklaart dat alles? Akkerman wijst er fijntjes op dat Agricola zijn studiebeurs te danken heeft aan een poging van de Bisschop van Munster om 'macht te kopen' in de Ommelanden, die immers in de Karolingische Tijd door Liudger, de eerste Bisschop van Munster gekerstend waren.
Agricola zal niet lang in Groningen blijven, hij wordt een geziene gast aan kloosters en universiteiten in heel Europa, hij onderzoekt klassieke teksten, schrijft, componeert en bouwt orgels. Hij is een ster tot in Rome aan toe. Uiteindelijk keert hij terug naar Groningen, maar Agricola vindt de Groningers maar lomp. In een van zijn brieven hanteert hij een Grieks scheldwoord dat zoiets als 'snel verzadigd' betekent'. Akkerman verklaart: "Je kunt met die Groningers niet te lang over cultuur praten, want al gauw gaat het weer over voetbal.

't Afgunstig wrede lot
sloot Rudolf in dit marmer,
Agricola, de held,
der Friezen hoop en faam.
Door hem werd Latium,
werd Griekenland niet armer,
Maar Duitsland werd in roem
zo rijk als bei te saam.

Ermolao Barbaro
(vertaling F. Akkerman)

Geschiedenis van het Caspar de Roblesdiep, Hoendiep en van Starkenborghkanaal

Guus Frumau

De lezing van de heer Jan Meijering op 6 november 2013 gaat over de geschiedenis van het Van Starkenborghkanaal en haar voorgangers het Hoendiep en het Caspar de Roblesdiep.
In september 2011 was Noord Nederland gastheer van de internationale World Canals Conference met een programma dat onder meer aandacht schonk aan de bescherming en herontwikkeling van historische kanalen. Nog in de 20e eeuw was Nederland binnen Europa het land met de grootste dichtheid aan waterwegen. Daarvan is nu meer dan de helft buiten gebruik of gedempt. We zouden haast vergeten dat het graven van kanalen in Nederland een lange geschiedenis heeft en dat Groningen een kanalenprovincie bij uitstek is. In deze bijdrage komen enkele historische aspecten van het gebied tussen de stad Groningen en de Fries-Groningse grens aan bod.
De ontwikkeling van het Caspar de Roblesdiep tot het Van Starkenborghkanaal laat zien hoe deze vaarverbinding in de loop der eeuwen noordwaarts, in de richting van de zeekleigronden, is opgeschoven. Ze heeft zich vooral in de breedte en de diepte ontwikkeld, van een onaanzienlijke sloot van soms maar vijf meter breed naar een 60 meter breed kanaal.
De beweegredenen voor de aanleg en de aanpassingen veranderden met de tijd.
De verschijningsvorm in het landschap verschilt aanzienlijk. Het Caspar de Roblesdiep, in aanleg al van een bescheiden afmeting, is na 1654 in onbruik geraakt en, voor zover nog aanwezig, gedegradeerd tot een perceelsloot. Het jongere Hoendiep was ruimer dan het Caspar de Roblesdiep en heeft wat meer zichtbare sporen achtergelaten. Waar het niet werd opgeslokt door het Van Starkenborghkanaal, is het oorspronkelijke beeld nog zichtbaar, zoals in het stuk van Briltil tot de stad Groningen met zijn plaatselijk bewaarde draaibruggen. Het Van Starkenborghkanaal is in het landschap zeer nadrukkelijk aanwezig met zijn hoge (spoor)bruggen, bomenrijen en gronddepots langs de oevers. Op een aantal depots heeft spontane natuurontwikkeling geleid tot bescherming als natuurgebied. Het tracé doorsnijdt oude landschappelijke structuren en elementen, zoals de glaciale rug van Noordhorn-Zuidhorn en de oude Spanjaardsdijk. Het is een vreemd element in het landschap geworden met een zo robuuste maatvoering dat die gevoelsmatig niet meer in het omringende landschap past. Het kanaal kreeg bovenregionale betekenis en het is vanuit dat oogpunt begrijpelijk en ook

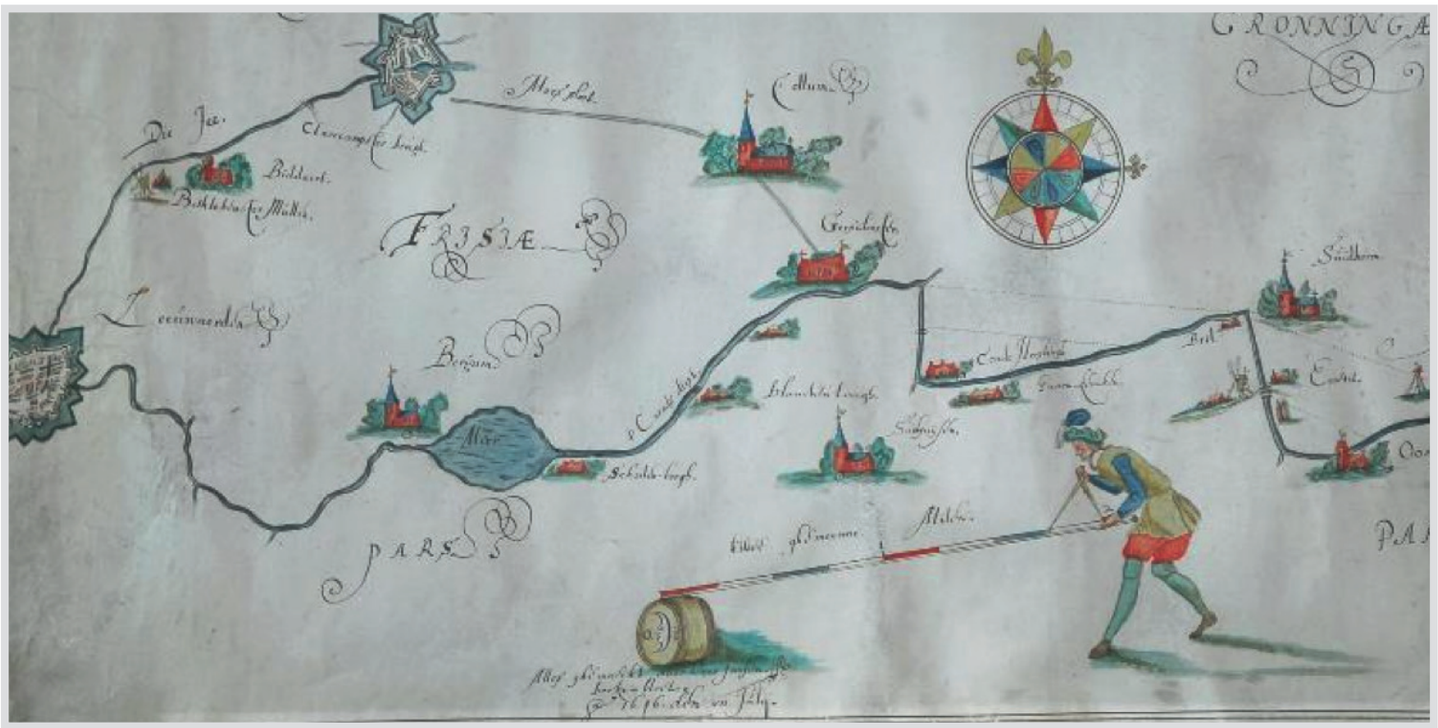

Kaart van Blaeu met het Colonelsdiep of Caspar de Roblesdiep in 1646

aannemelijk dat het Van Starkenborghkanaal, net als de autowegen voortgekomen uit het lokale verkeersnetwerk, zich steeds meer onafhankelijk van het landschap zal ontwikkelen.
Aan de hand van tekeningen, oude foto's en kaarten is de ontwikkeling van deze kanalen door Jan Meijering toegelicht.
(In Stad en Lande is in 2012 een artikel over dit onderwerp verschenen, eveneens van de hand van de heer Meijering.)

Vervolg Inventaris Archief Vereniging

= 11. 1977, nr. 4,1
= 12. 1977, nr. 4,2
= 13. 1977, nr. 4,3
= 14. 1977, nr. 4,4
= 15. 1978, nr. 5 1,2
= 16. 1979, nr. 3
= 17. 1979, nr. 4
= 18. 1980, nr. 1
= 19. 1980, nr. 2
= 20. 1981, nr. 3
= 21. 1981, nr. 4
= 22. 1982, nr. 1 en 2
= 23. 1983, nr. 1 en 2
= 24. 1983, nr. 3 en 4
= 25. 1985. nr. 3 en 4
= 26. 1986, nr. 1 en 2
= 27. 1986, nr. 3 en 4
= 28. 1987, nr. 1 en 2
= 29. 1988, nr. 3 en 4
= 30. 1989, nr. 1 en 2

4. GRONINGS HISTORISCH JAARBOEK
= 1. 1998
= 2. 2001
= 3. 2002
= 4. 2003
= 5. 2004
= 6. 2006
= 7. 2007
= 8. 2008
= 9. 2009
= 10. 2010
= 11. 2011
= 12. 2012

5. Stad en Lande
= jaargang 1992-2011

6. Feith
= jaargang 2011 no. 1, 2, 3 en 4
= jaargang 2012 no. 1, 2

7. Zo as 't was, Historische Vereniging Bedum
= jaargang 2012, no 1, 2 en 3
= jaargang 2012, no 1

5. Stad en Lande
= jaargangen 1992-2011

6. Feith
= jaargang 2011 no. 1, 2, 3 en 4
= jaargang 2012 no. 1, 2

Drama achter de gevel

Bloedstollende verhalen uit Groningen

Jannie Wicherts
"Een kijkje achter historische Groningse gevels met bloedstollende verhalen", met dit pilotproject presenteerden Het Noordelijk Scheepvaartmuseum, de Groninger Archieven en het Groninger Museum gezamenlijk een nieuwe visie op de geschiedenis van stad en provincie Groningen.
Rampspoed is van alle tijden, liefde drijft mensen tot wanhoop, epidemieën tergen de stadsbevolking, gruwelijke moorden jagen inwoners de stuipen op het lijf: ook in Groningen is het altijd wat. Deze stadse drama's stonden deze zomer centraal in een serie spannende stadswandelingen vol theater, muziek, film en toneel op: in een mum van tijd waren alle kaarten uitverkocht!
Tegelijkertijd was er in de Groninger Archieven een tentoonstelling waar met behulp van documentatie, beeldmateriaal en objecten negen onwaarschijnlijke dramatische verhalen uit de zeventiende tot en met de twintigste eeuw lieten zien dat ze toch echt gebeurd zijn.

Beno Hofman als "niet slimme" burgemeester Jan Slot weet een bedenkelijke reputatie op te bouwen.

WINSUM

ANCO.WIGBOLDUS
FECIT
1938
De Ned Herv. Kerk
in Pastoue

Pastorie Kerkstraat Winsum

Tineke van der Schoor en Jannie Wicherts

In dit artikel staat de pastorie aan de Kerkstraat in Winsum centraal. Eerst gaan we in op de aanbesteding in 1886. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de bewoningsgeschiedenis.
In een interview met Jan Willem Hoorn, de huidige bewoner en eigenaar van de pastorie, komt aan de orde hoe de nieuwe eigenaren de historische kwaliteiten van de pastorie hebben hersteld. De oude pastorie is klaar voor de toekomst.

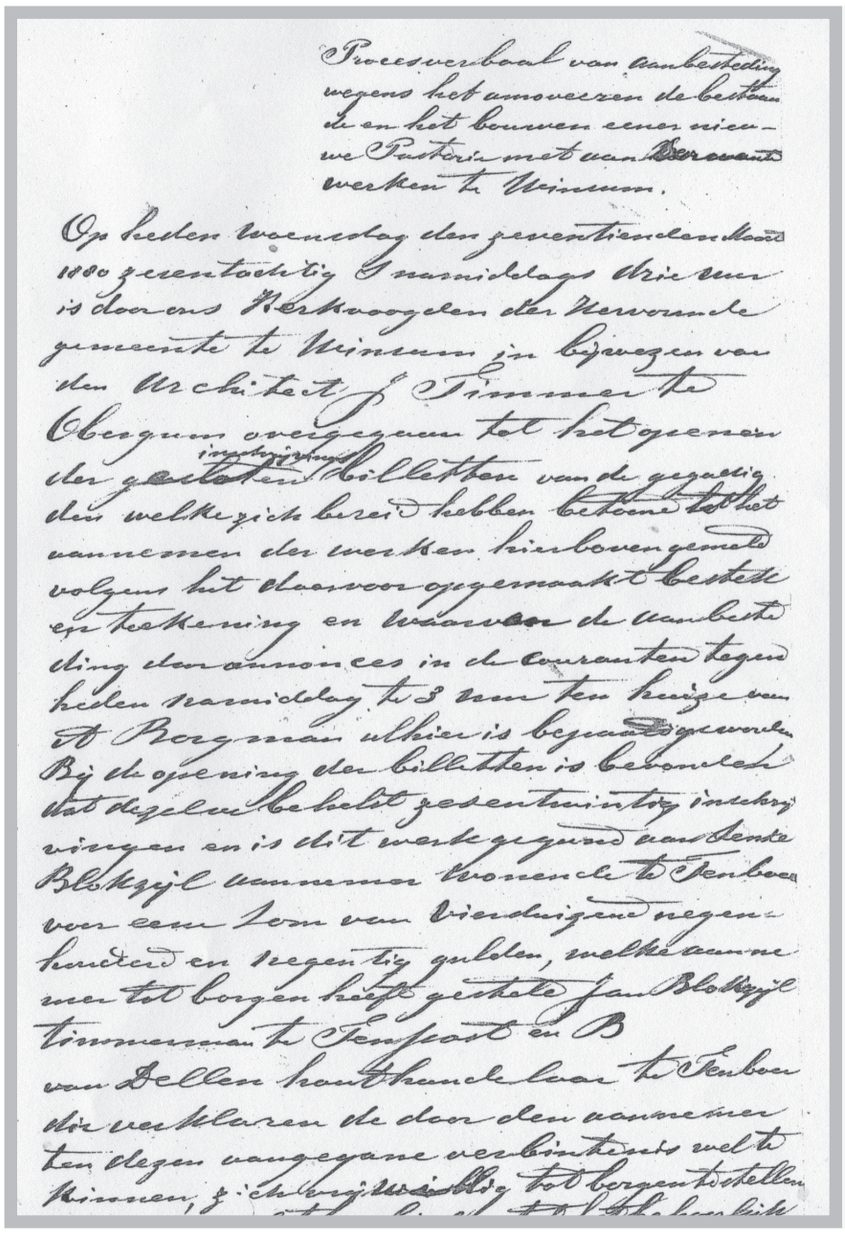
Proces-verbaal van aanbesteding wegens het amoveeren de bestaande en het bouwen eener nieuwe Pastorie met aanbehoorten werken te Winsum.

Op heden woensdag den zeventienden maart 1886 zestentachtig 's namiddags drie uur is door ons Kerkvoogden der Hervormde gemeente te Winsum in bijwezen van den Architect J. Timmer te Oosgum overgegaan tot het openen der gesloten inschrijvingsbilletten van de gegadigden welke zich bereid hebben bekend tot het aannemen der werken hierboven gemeld volgens het daarvoor opgemaakt bestek en teekening en waarvan de aanbesteding door annonces in de couranten tegenwoordig namiddag te 3 uur ten huize van A. Borgman alhier is begonnen geworden. Bij de opening der billetten is bevonden dat dezelve bestelt zestentwintig inschrijvingen en is dit werk gegund aan Sense Blokzijl aannemer wonende te Tenboer voor een som van vierduizend negenhonderd en negentig gulden, welke aannemer tot borgen heeft gesteld Jan Blokzijl timmerman te Tenboer en B. van Dellen houthandelaar te Tenboer die verklaren de door den aannemer ten dezen aangegane verbintenis wel te kunnen, zich bij wijze van borg te stellen

Het is 1886 als het Kerkbestuur van de Hervormde Kerk te Winsum aan architect J.Timmer opdracht geeft om een ontwerp en bestek te maken voor een nieuwe pastorie. Bestek en voorwaarden worden gedrukt bij de snelpersdrukkerij van J.C. Mekel. De 'eerste afdeling' van het bestek gaat geheel over het amoveren van het bestaande gebouw. Opvallend is de hoge mate van hergebruik van materialen; de metselstenen moeten '*zindelijk gebikt en goed schoongemaakt*' worden, en de dakpannen moeten worden geboend. De tweede afdeling van het bestek behandelt de '*daarstelling der nieuwe pastorie*'. Het wordt een ruim huis met onder meer een woonkamer, salon en tuinkamer. Er is voorzien in één slaapkamer, en boven wordt een studeerkamer ingebouwd. Het schuurtje zal een turfbergplaats, een waskamer en een 'privé' bevatten.
Op woensdag 17 maart 1886 openen de kerkvoogden, bijeen ten huize van A. Borgman, de 26 gesloten inschrijvingsbiljetten. Het werk wordt gegund aan Sense Blokzijl, aannemer te Ten Boer, voor een bedrag van 4990 gulden. Het proces-verbaal van aanbesteding is ondertekend door de aannemer, Sense Blokzijl; de borgen, Jan Blokzijl en B. Van Dellen; en het kerkbestuur, J.Smit (moeilijk leesbaar).

Afbeelding middenpagina (12 en 13)
De Ned. Herv. Kerk en Pastorie
door Anco Wigboldus, 1938

Bewoningsgeschiedenis

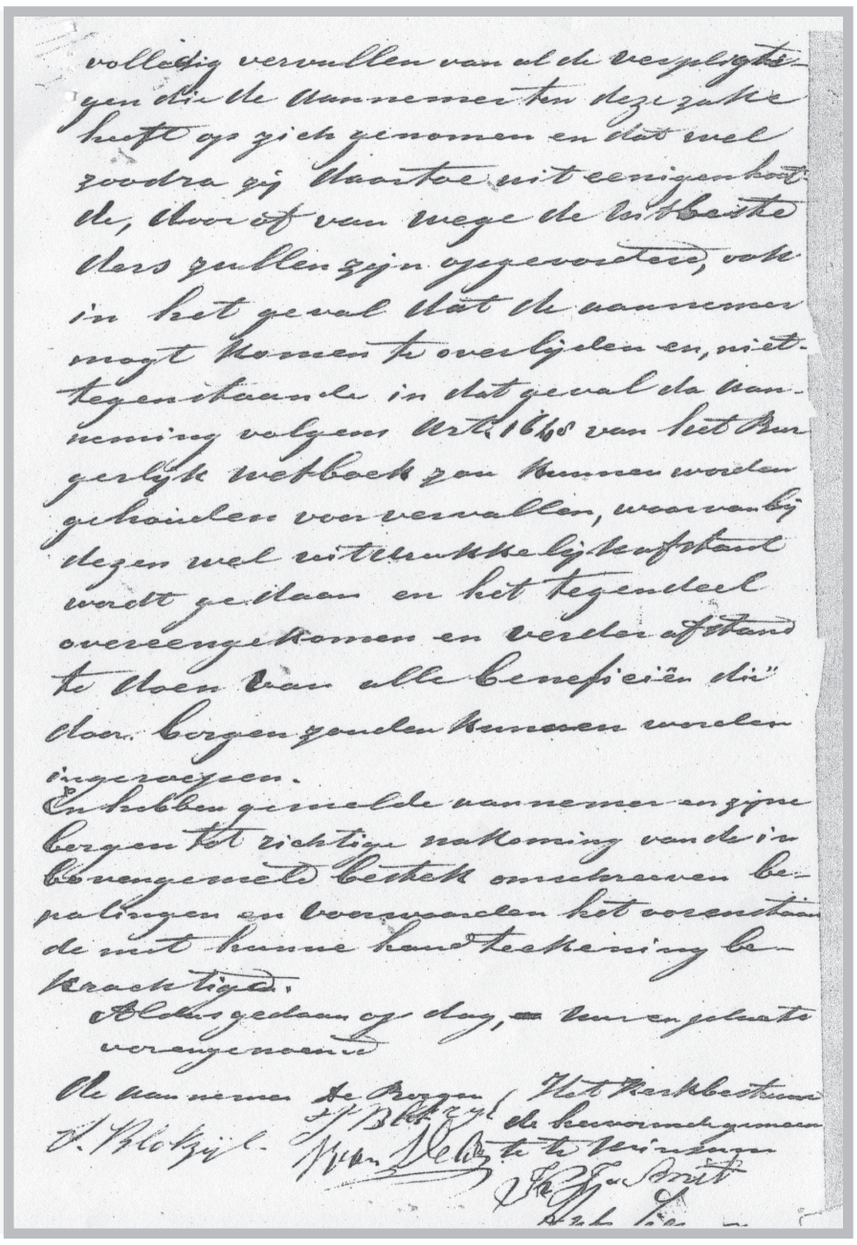
volledig vervullen van al de verplichtenissen die de aannemer ten deze zaake heeft op zich genomen en dat wel zoodra zij daartoe uit eenigen hoofde, door of van wege de Ambachtsheerlijkheid zullen zijn opgevorderd, voor in het geval dat de aannemer mogt komen te overlijden en, niettegenstaande in dat geval de aanneming volgens Art. 1645 van het Burgerlijk wetboek zou kunnen worden gehouden voor vervallen, waarvan bij dezen wel uitdrukkelijk afstand wordt gedaan en het tegendeel overeengekomen en verder afstand te doen van alle beneficiën die daar borgen zouden kunnen worden ingeroepen.
En hebben geneldte aannemer en zijne borgen tot richtige nakoming van de in bovengemeld bestek omschreven bepalingen en voorwaarden het voorschrift de met hunne handteekening bekrachtigd.
Aldus gedaan op dag, uur en plaats vorengenoemd
De aannemer De Borgen, Het Kerkbestuur
J. Blokzijl. J. Blokzijl. Van Dijk de hervormde gemeente te Winsum
J. G. Smit

Van 1886 tot 1966 dient de pastorie als woning voor de predikant van de Hervormde gemeente Winsum.
Ds. Johannes Jacobus Damsté is de eerste bewoner van de pastorie. Hij werkt 15 jaar in Winsum, van 1887 tot zijn emeritaat in 1902. Hij overlijdt in Groningen in 1908 op 84 jarige leeftijd. Hij was dus al 78 toen hij met pensioen ging!
Tien jaar na de bouw van de pastorie wordt het consistoriegebouw tegen de pastorie aangebouwd. Hierin is plaats voor ouderlingen en diakenen om voorafgaand aan de kerkdienst zich om te kleden. Het kerkbestuur vergaderde in dit gebouwtje.
De volgende twee bewoners, Roelof Buiter en Jacob Nieweg, bewonen de pastorie ieder slechts enkele jaren. Jacob Nieweg is naast predikant een begaafd schilder. Hij vertrekt in 1912 naar Spankeren, twee jaar later gaat hij zich helemaal aan het schilderen wijden. [1]
Herman Rudolph Boerma wordt predikant in Winsum in 1913 en zal daar 25 jaar blijven, tot zijn emeritaat in 1938.
Daarna zit de hervormde gemeente twee jaar zonder predikant. In die tijd geeft het kerkbestuur opdracht tot een verbouwing. Het sanitair wordt vervangen. Een groot deel van de inrichting wordt verwijderd, zoals de bedsteden, de plafonds en de keuken. De vervangende materialen zijn sober: vooral '*Pee Gee board*'.
Van 1950 tot 1956 bewoont dominee P.N. Vellekoop de pastorie.
Tussen 1956 en 1966 bewonen nog twee predikanten de pastorie: Ds. H. D. Hendriks en Ds. Posthumus Meijes. Ds. Hendriks kon ook goed schilderen. Hij heeft in 1957 (Winsum 900 jaar) samen met buurtbewoners een prachtige middeleeuwse poort in de Kloosterstraat ontworpen en geschilderd.
In 1966 worden de kerkelijke gemeenten Winsum en Obergum gecombineerd, de pastorie wordt overbodig en komt leeg te staan.
Van 1970 tot 2005 wordt de pastorie bewoond door de familie Orie. De zolderverdieping wordt door hen drastisch verbouwd om hun acht kinderen elk een slaapkamer te bieden.
In 2007 kopen Jan Willem en Mary Hoorn de oude pastorie.

[1] Jacob Nieweg, een predikant uit Winsum die kunstschilder werd, in *Infobulletin Winshem*, Tweede jaargang nr. 3, 1997

Restauratie van de pastorie

Interview met Jan Willem Hoorn, samen met zijn echtgenote Mary eigenaar/bewoner van de pastorie aan de Kerkstraat in Winsum.

Dorp met dynamiek

Wij zochten een karakteristiek huis, in het centrum van een dorp, met een goede treinverbinding naar de stad, in een dorp met dynamiek. Toen kwam ik eigenlijk snel in Winsum terecht en daar stond dit huis te koop. Dat was in 2005-2006. Het is van 1886, ontworpen door architect J. Timmer.

Wij wisten toen al dat dit een Rijksmonument was, een eerste klas monument, dus daar mag je voor de rest

Eerste AFDEELING.

Art. 1.

Amotie.

Het bestaande gebouw moet door den Aannemer worden geamoveerd, waarbij de meest mogelijke voorzichtigheid in aanmerking te nemen, ter voorkoming van beschadiging van afbraakmaterialen, enz.

De afkomende metselsteenen die bij het nieuwe gebouw moeten worden gebruikt, zindelijk gebikt en goed schoon gemaakt, voldoeude op te stapelen, het weder benoodigde der dakpannen boenen, en houtwerken uit de afbraak spijker schoongemaakt en naar eisch worden geborgen in eene loods.

De bestaande grondmuren en bestratingen weg te ruimen.

Alle afbraakmaterialen die niet weder gebruikt worden verblijven het eigendom van den Aannemer en moeten 8 daag voor de finale opneming zijn opgeruimd; onder de uitvoering mogen geene afbraakmaterialen verkocht of vervoerd worden, op verbeurte van eene boete van f 10.00 voor elke overtreding.

helemaal niets mee doen. Dat zijn de mooiste monumenten die Nederland heeft.

Dit huis is in 1988 tot monument verklaard vanwege de originaliteit voor een pastorie uit die tijd. Met andere woorden er is niks aan verprutst, het stond er nog even stoer. Het is een stoer en stevig gebouw, zonder veel versieringen, en daardoor karakteristiek voor deze omgeving, en voor die tijd. Het huis staat op een mooie plek en vormt een prachtige combinatie met de Torenkerk en het boogje: drie monumenten bij elkaar. Enkele jaren na de bouw is de consistorie gebouwd. Daar vonden de kerkelijke vergaderingen plaats.

In het bestek uit 1886 staat precies beschreven hoe de pastorie gebouwd moest worden, met gebruikmaking van zoveel mogelijk materialen van de pastorie die hier stond. Ik kan in de Groninger archieven helaas geen tekeningen of foto vinden van die vroegere pastorie.

In 1940 heeft een verbouwing plaatsgevonden en dat is wel heel jammer. Toen zijn de bedsteden en de houten keuken eruit gesloopt. In plaats van dat men het heeft verrijkt, is het versoberd. Wat zou het mooi geweest zijn als het houtsnijwerk en de bedsteden bewaard waren gebleven.

Jan Willem Hoorn leidt ons rond in huis en tuin. Onderweg krijgen we toelichting op concrete onderwerpen en ervaringen met restauratie en onderhoud van de pastorie.

Zware ruiten

Overal hebben we voorzetramen laten plaatsen. Het oude waterglas is immers ook monumentaal. We hadden het mogen vervangen door Ruysdaelglas, maar dat is nogal kostbaar. Voorzetramen isoleren goed, maar zijn wel bewerkelijk.

De vorige bewoners, de familie Orie, hebben hier van 1970 tot 2005 gewoond. Zij hebben het in 1970 flink verbouwd. Na 35 jaar was het huis toch onderkomen geraakt. Wij hebben hier voor onze verbouwing geprobeerd te wonen. Dat was in de winter van 2007/2008. Het waaide die winter flink en het vroor. We hadden de verwarming vol aan en we konden in deze kamer, de warmste van het hele huis, de temperatuur niet boven de 14 graden krijgen.

Hardboard wandjes

De vorige bewoners hebben het huis geschikt gemaakt om er met hun acht kinderen te kunnen wonen. Op de bovenverdieping zijn met de materialen uit die tijd,

hardboardwanden en zachtboardplafonds, slaapkamers gemaakt. Elke slaapkamer kreeg een eigen dakraam. Toen wij hier kwamen wonen waren onze kinderen al de deur uit. Wij hebben de zolder weer terug gebracht in de oorspronkelijke staat: een grote open ruimte, met één slaapkamer, onder de dakkapel. Dat was vroeger ook zo, dat konden we zien aan de slijtplekken op de zoldervloer en de oude belijning van de wanden.

Monumentstatus

Wij zijn er wel blij mee dat het een Rijksmonument is. Bij restauratie krijg je ten eerste begeleiding, ten tweede kun je ook bepaalde kosten weer aftrekken. Dat is ook nodig want je moet gaan investeren boven de marktwaarde … daar ontkom je niet aan. Bij dit soort huizen ligt dat in de rede, dat is nou eenmaal zo. En op die manier is deze prachtige hoek van het dorp weer een mooi geheel geworden, althans dat horen wij vaak van voorbijgangers, die hier bekend zijn.

Dat het een monument is geeft aan de andere kant ook forse beperkingen, er zijn van die details, daar hebben wij enorm voor moeten praten. Deze wand bijvoorbeeld, tussen de woonkamer en de voormalige studeerkamer, was er helemaal uit. Dit zal waarschijnlijk in 1940 open zijn gebroken. Inmiddels waren er scheuren in gekomen, en

het was ook veel te hoekig. Wij hebben deze wand iets laten doortrekken en een grote opening erin gemaakt, zodat de originele wand er voor een stukje weer komt te staan. Nou, daar hebben we aardig voor moeten corresponderen met de rijksmonumentendienst om het voor elkaar te krijgen. Ik heb gezegd, ik hou die opening, maar ik breng in deze ruimte weer een bepaalde beslotenheid.

Ik heb een bouwkundige achtergrond en misschien dat ik het daarom zo leuk heb gevonden om een oud, historisch pand te restaureren en in zijn oorspronkelijke stijl terug te brengen.

Originele kleuren

Alle houten elementen, zoals de vensterbanken, de luiken

§ 2. *Indeeling.*

Beneden.

Een gang	lang	6.90	M.,	breed	2.00	M.
„ woonkamer	„	5.30	„	„	5.80	„
„ salon	„	5.60	„	„	5.00	„
„ tuinkamer	„	4.90	„	„	4.40	„
„ slaap „	„	5.40	„	„	2.70	„
„ keuken	„	4.35	„	„	4.60	„
„ achtergang	„	4.85	„	„	1.25	„
„ middelgang	„	5.80	„	„	1.50	„
„ ruimte voor trap	„	4.35	„	„	1.20	„

Onder de keuken een kelder lang 4.75 M., breed 4.25 M.

Boven.

Studeerkamer	lang	4.00	M.,	breed	3.00	M.
Gang	„	2.50	„	„	1.65	„

voor de deuren, dat is allemaal origineel.

Je ziet wel dat de oude luiken een beetje doorzakken. Onze wens is nog om ook voor de alle ramen dezelfde luiken te laten maken, dat geeft aan het huis even wat meer cachet. Ook deze lijst ontbrak en hebben we weer toegevoegd.

De oude kleuren van het huis hebben we in overleg met Monumentenzorg gebruikt voor al het schilderwerk.

Aardbeving

Wij krijgen elk jaar een rapport van de Monumentenwacht, en afgelopen jaar was dat in september. En toen zagen ze meteen die scheuren in het fries, van de aardbeving van augustus vorig jaar. Dus wij waren er eigenlijk wel als een van de eersten bij, om het bij de NAM te melden, met het rapport van de Monumentenwacht.

Isolatie

Het hele huis is nu geïsoleerd. Het leidde er uiteindelijk wel toe dat het dak en ook de dakpannen iets naar buiten gingen uitsteken. Daar moest een bouwvergunning voor worden aangevraagd, en die procedures duren wel zo lang, dat we besloten hebben eerst intern te verbouwen, omdat daar geen vergunning voor nodig was.

In overleg met de gemeente is dat klaar gekomen en daarna was de buitenkant aan de beurt. Het dak moest eraf, en dat is een risicovol project, want je moet er geen enorme regenbui overheen krijgen. Maar met buienradar kan een aannemer heel goed inschatten wanneer dat het beste kan. Het is allemaal goed gegaan.

Monument verbeteren

Wij wilden het monument verbeteren, Orie had bijvoorbeeld boven acht slaapkamers afgetimmerd en al die slaapkamers hadden een dakraam. Die wilden we weer verwijderen. Ook daar moet je een vergunning voor vragen, een dakraam erin is vergunningsplichtig, maar een dakraam eruit ook. Met alle procedures heeft het ons goed een jaar gekost.

Slingertuin
De prent van Anco Wigboldus uit 1938 (zie pagina 12 en 13) was voor ons een vondst. We wilden ook graag met de tuin aan de slag, maar wisten niet goed raad met de indeling. Toen zagen we dit prentje en ontdekten we dat het een slingertuin was, compleet met het systeem van siertuin, moestuin en appelhof. Dit is het uitgangspunt voor onze tuin geworden.
Tot de vijftiger jaren stond de pastorie wat verscholen achter een drietal gebouwtjes, waaronder een schooltje en de kosterwoning. Op die plek staat nu onze garage. Toen we de garage hier lieten bouwen kwamen we de funderingen van die gebouwtjes weer tegen.

De verbouwing heeft meer dan een jaar geduurd, maar heeft uiteindelijk boven onze verwachting uitgepakt. Het is een heerlijk huis om in te leven, met een prachtige tuin en dat alles op een schitterende plek in het dorp, omringd door de Torenkerk en de molen De Vriendschap. Veel wandelaars staan hier stil, om van dit bijzondere plekje in het Hoogeland te genieten en het te fotograferen.

Schildje ter aanduiding van monumenten die bij oorlogshandelingen beschermd moeten worden.

Wat is een monument en welke typen monumenten zijn er?
Een monument is een zaak (een bouwwerk of object) die van algemeen belang is wegens de schoonheid, de betekenis voor de wetenschap of de cultuurhistorische waarde. In Nederland zijn er verschillende typen monumenten: rijksmonumenten, provinciale monumenten, gemeentelijke monumenten en beschermde stads- of dorpsgezichten. Ook een vervoermiddel (mobiel erfgoed) kan tot de monumenten worden gerekend.

Rijksmonument, gemeentelijke en provinciale monumenten.
Een rijksmonument is: 'een beschermd monument als bedoeld in de Monumentenwet 1988'. Alle rijksmonumenten staan ingeschreven in het Monumentenregister dat beheerd wordt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en is online te raadplegen (www.monumentenregister.cultureelerfgoed.nl). De bescherming staat ook aangetekend in openbare registers zoals het Kadaster en moet bij verkoop altijd door de verkoper aan de koper worden gemeld. Tot 2012 moest een monument 50 jaar of ouder zijn om voor bescherming in aanmerking te komen maar per 1 januari 2012 is dit criterium vervallen.
Nederland heeft ongeveer 61.000 inschrijvingen (circa 52.000 objecten) met de status rijksmonument. Daarvan zijn circa 1500 archeologische rijksmonumenten.
In het dorp Winsum zijn 59 objecten rijksmonument. Hiervan is een tiental een archeologisch monument. De andere objecten zijn bouwwerken als woonhuizen, maar ook het gemeentehuis, twee kerken, een schoolgebouw, boerderijen, twee herbergen/logementen, twee molens, een sluis, een brug, toegangshekken en zelfs schuren (bijgebouwen) vallen hieronder. De oude synagoge is een gemeentelijk monument.

Beschermd stadsgezicht of beschermd dorpsgezicht
Beschermde stadsgezichten en dorpsgezichten zijn gebieden met bijzondere beeldbepalende gebouwen met cultuurhistorische waarde en karakteristieken. Op 7 mei 1982 kreeg de oude kern van Winsum-Obergum het predikaat Beschermd Dorpsgezicht.

De geschiedenis van de wierde Harssens

Ben Westerink

Afb. 1 Boerderijtje Harssens voor de afbraak

Ten westen van de provinciale weg Groningen – Winsum, ongeveer een kilometer ten zuiden van Adorp, liggen de restanten van de oude woonplaats Har(s)sens. De verlaten wierde Harssens maakt deel uit van de oude bewoningsreeks Selwerd-Harssens-Adorp-Sauwerd-Wetsinge-Winsum-Baflo-Rasquert en verder naar het noorden. Deze verhoogde woonplaatsen of wierden ontstonden enkele eeuwen vóór het begin van onze jaartelling op de oostelijke oever van de toenmalige rivier de Hunze. Harssens was ooit een dorp met een kerk, een kerkhof, een pastorie en een aantal boerenplaatsen. Het verschilde weinig van de omringende dorpen. In de late middeleeuwen bood het plaats aan twee generaties borgen. Van deze voormalige wierde en borgplaats resteerde tot voor kort slechts een eenvoudige boerenbehuizing. Samen met de lange oprijlaan en enkele verwaaide bomen vormde dit boerderijtje jarenlang een markant profiel dat bij velen van ons nog op het netvlies staat (afb.1). Eind 2004 verliet Henk Haan als laatste bewoner de oude wierde en toen ging (ook letterlijk) het licht op Harssens uit. Met zijn vertrek kwam er een einde aan een periode van 26 eeuwen bewoning. Wat rest van de oude woonplaats is een grote verzameling scherven, puin en botmateriaal. Ondergetekende heeft daar de afgelopen twintig jaar het één en ander van opgeraapt. Deze vondsten, waarvan een overzicht wordt gegeven in Tabel 1, geven een indruk van de geschiedenis van de oude woonplaats.

De vroegste bewoning van Harssens

De oudste vondsten op Harssens dateren uit de Vroege IJzertijd (ca. 600 v.Chr.). Tijdens werkzaamheden op het borgterrein in 2005 werd een groot aantal scherven uit deze periode aangetroffen. Het betreft hier zogenaamd Ruinen – Wommels aardewerk dat zich onder meer kenmerkt door een karakteristieke decoratie. Dit type aardewerk behoorde toe aan de eerste generaties bewoners die zich op de kwelder vestigden. In het Groninger wierdengebied is het van een zestal wierden bekend. Harssens is de zevende locatie. Vondsten die hierbij aansluiten, zijn een scherf uit Sauwerd (nabij Arwert) en een gedecoreerd scherfje uit Wierum die beide uit de 4e/5e eeuw v.Chr. zouden dateren. Aardewerk daterend uit de periode rondom het begin van de jaartelling wordt op de wierden van Groningen en Friesland zeer veel aangetroffen. Er was toen sprake van een ware bevolkingsexplosie op de onbedijkte kwelders. Ook op Harssens is het gevonden materiaal uit deze periode goed vertegenwoordigd. Archeologen vinden steeds meer aanwijzingen dat er in de eerste eeuw contacten ontstonden tussen het Groninger wierdengebied en het huidige Oost-Friesland. De bewoners van onze streken zouden tot de Germaanse stam der Chauken gerekend moeten worden. Deze lieden stonden overigens bekend als zeer oorlogszuchtig. Lang heeft de intensieve bewoning van het noordelijk kleigebied overigens niet geduurd. Uit de periode 300-400 worden vrijwel geen bewoningssporen meer aangetroffen. Als we ons realiseren hoe groot het aantal woonplaatsen was in het begin van de jaartelling, moet hier iets heel bijzonders zijn gebeurd.

De Middeleeuwen

In de loop van de 5e eeuw raken de oude verlaten wierden van Friesland en Groningen weer spaarzaam bewoond. Er is in deze periode sprake van immigratie over zee vanuit Noord-Duitsland en Denemarken richting Engeland. Deze nieuwe bewoners worden wel als Angelsaksen aangeduid, ze brengen hun eigen type aardewerk mee. Angelsaksisch aardewerk is echter zeer zeldzaam in Groningen. Van de 1000 scherven die in een oude wierde worden aangetroffen, is er hooguit 1 van Angelsaksische origine. Het is daarom van belang dat twee van de op Harssens gevonden scherven (o.a. de bodem van een kannetje) door de expert Ernst Taayke als Angelsaksisch zijn herkend.

Afb. 2 Scherf Ruinen-Wommels aardewerk, gedateerd 600 v. Chr.

In de 7e, 8e en 9e eeuw neemt de bewoning langs onze kusten geleidelijk weer toe. Het Angelsaksische aardewerk wordt al snel vervangen door zogenaamd 'kogelpotaardewerk'. Karakteristiek voor dit aardewerk is de handgevormde bolronde pot. Het vaatwerk is zwart of okerkleurig, soms van een oor voorzien en zelden gedecoreerd. Het is tamelijk saai aardewerk dat in de loop van zo'n vijf eeuwen maar heel weinig verandert. Hoewel er in de periode 700-1300 grote veranderingen in de geestelijke, politieke en ruimtelijke structuur op de wierden plaatsvinden, geldt dit overduidelijk niet voor het vaatwerk in de keuken. Kogelpotaardewerk uit alle perioden wordt op Harssens ruimschoots aangetroffen.

In de meer welgestelde huishoudens werd het kogelpotvaatwerk soms aangevuld met geïmporteerd aardewerk uit de omgeving van Keulen. Deze import is op Harssens vertegenwoordigd door een scherf "Pingsdorfaardewerk". Dit type aardewerk dateert uit de 11e of 12e eeuw.

De parochie Harssens

In de periode 800-1000 wordt ook op de wierde Harssens het christelijk geloof gepredikt. Het dorp wordt een zelfstandige parochie die deel uitmaakt van de rechtstoel Adorp. In deze periode wordt een begin gemaakt met de verkaveling van het omringende kwelderland. De omvang van Harssens is die van een gemiddelde dorpswierde. Vergeleken met de oude wierden aan de oostzijde van de Hunze is de lokatie van Harssens wat minder gunstig. De verkaveling van de dorpen Adorp, Sauwerd en Wetsinge is west-oost gericht en strekt zich uit van het Reitdiep (destijds de Hunze) tot ver in de meeden, tot voorbij de Wolddijk. In het oorspronkelijke slotenpatroon zijn de oude dorpsgebieden goed herkenbaar. Deze gebieden werden samengevoegd en vormden de basis voor de begrenzingen van de parochies. De parochie Winsum bestond uit drie dorpsgebieden, Wetsinge uit twee en Sauwerd uit drie. De parochie Adorp werd gevormd uit twee (mogelijk drie) dorpsgebieden. Voor Harssens resteerde een relatief klein dorpsgebied, waarvan bovendien de moerassige Koningslaagte deel uitmaakte.
De eerste melding van gelovige daad op de oude wierde komt uit de kloosterregisters van de abdij Werden. We lezen daar dat omstreeks het jaar 1000 een inwoner van Hersingi (Harssens) een stuk land schenkt aan het klooster.

De kerk van Harssens

De kerk van Harssens werd waarschijnlijk gebouwd op de flank van de oude wierde. De meeste van deze dorpskerken werden in de loop van de 13e eeuw - toen de kunst van het stenen bakken uit lokale klei was ontdekt - gebouwd. Ook de kerk van Harssens zal uit deze

Afb. 3 Reconstructie van het steenhuis Harssens I in minder gelukkige tijden

periode dateren. Goede afbeeldingen van het godshuis zijn niet bekend. Op de kaart van de gebroeders Coenders uit 1677 is een schets van de kerk en de borg te zien. De kerk heeft een losstaande toren die even hoog lijkt als het schip. Ook de kerken van Adorp, Sauwerd en Wetsinge hadden losse torens.
De Tachtigjarige Oorlog had grote gevolgen voor de bewoners van onze dorpen. Na de Reductie van 1594 viel er veel te herstellen. Harssens ging een moeilijke periode tegemoet. De borgheer van Harssens bleef katholiek en zal weinig gemotiveerd zijn geweest om oorlogsschade van de (inmiddels protestantse) kerk te herstellen. Harssens werd toen kerkelijk met het naburige Adorp gecombineerd. De pastorie/boerderij (weem) van Harssens raakte spoedig in verval. In het kohier van verpondingen (lijsten van schattingen voor het heffen van belasting) uit 1628 lezen we: *"De wehem offte pastorije toe Harsens hefft drie vervallene ruimen met een achterhuis van 8 vack, stenen muiren ende pannendack."*
De kerk van Harssens is volkomen van de aardbodem verdwenen. Zelfs een grondradarscan, die onlangs van het kerkterrein werd gemaakt, gaf geen uitsluitsel over de juiste locatie. Volgens de overlevering zou het een zeer fraai gebouw zijn geweest. De vloeren waren belegd met witte en zwarte marmeren platen. In 1716 werd in het koor van de kerk nog een Van Ewsum ter aarde besteld.

Het kerkhof van Harssens

Tijdens de werkzaamheden van 2005 werd het kerkhof van Harssens aangesneden. Nadat de binnengracht was uitgebaggerd, lag aan de noordzijde van de gracht over een afstand van ca. 15 meter veel menselijk botmateri-

aal. Dit gebeente is nader onderzocht en bleek afkomstig van minimaal tien begravingen. Het betrof hier waarschijnlijk acht mannen, één vrouw en één kind. Personen ouder dan 60 jaar ontbreken. De lichaamslengte was opmerkelijk en varieerde tussen 169-181 cm. Twee individuen vertoonden gebreken als hypoplasie en bloedarmoede die kunnen zijn ontstaan door ziekte en/of voedselschaarste. Alle begravingen waren oost-west georiënteerd, liggend op de rug met het hoofd naar het westen. We hebben hier overduidelijk te maken met een christelijke begraafplaats. Een datering van de begraving in de 14e of 15e eeuw lijkt het meest waarschijnlijk. Tabel 2 geeft een samenvatting van dit onderzoek.

Harssens I

In de 12e eeuw werd de Hunze bedijkt en kon men met minder gevaar voor stormvloeden buiten een verhoogde wierde gaan wonen. In de loop van de 13e of 14e eeuw werd in de onmiddellijke nabijheid van de wierde Harssens een steenhuis gebouwd (aangeduid als Harssens I).

Het bouwwerk diende de "hoofdeling" van Harssens tot een veilige woonplaats. Steenhuizen verschenen in die periode bij honderden in de kleistreken. Het waren geen comfortabele woonhuizen, ze hadden in de eerste plaats een verdedigende functie. Men kon zich er veilig verstoppen tijdens de vele gewelddadige conflicten. Tot dat doel werd de benedenverdieping uit voorzorg vol gestort met puin. De hoofdeling en zijn gezin huisden op de eerste verdieping die slechts langs een houten buitentrap bereikbaar was. Men woonde zo'n 3 a 4 meter boven het maaiveld. Bij vijandelijkheden kon men de trap eenvoudigweg het huis intrekken. De muren waren zeker een meter dik en het bouwwerk was torenhoog. Een steenhuis leek op een dubbele kerktoren met een zadeldak gedekt met pannen (afb. 3).

Naast het steenhuis verscheen een tweede bakstenen bouwwerk. Vermoedelijk was dit de boerderij waar in vreedzame tijden werd gewoond en gewerkt. Van beide bakstenen bouwwerken zijn de fundamenten goed bewaard gebleven. Indien men de borglaan betreedt, vallen diverse laagten in het grasland ter rechter zijde op. Te midden van deze laagten, de restanten van gedempte grachten, ligt een rechthoekig eilandje van ca. 12 bij 12 m. Dit eilandje bestaat uit de fundamenten van het verdwenen steenhuis. Het tweede bouwwerk is ruimer van afmetingen. Het hele complex is (gedeeltelijk dubbel) omgracht. Luchtfoto's geven een goed beeld van de borgrestanten. De situatie bij Harssens I vertoont een treffende gelijkenis met het eveneens gaaf bewaarde fundament van het kasteel te Selwerd (het terrein "de Huppels"). De afmetingen van dit steenhuis zijn bepaald op 13 x 10 m. Het is niet bekend wanneer het steenhuis op Harssens I werd gebouwd. De borg wordt voor het eerst in 1371 genoemd. Er woont

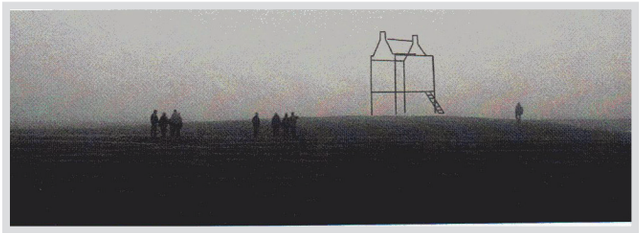

Afb. 4 Het Staalhuis, een reconstructie van Harssens I, naar een ontwerp van Pieter Boerema

dan een zekere Aytardus de Hersinge. De Historische Kring Ubbega heeft ooit voorgesteld om het verdwenen steenhuis bij Harssens op de voormalige plek op ware grootte als staalhuis te reconstrueren (zie afb. 4). De grondeigenaar voelde hier helaas weinig voor.

Harssens II

Omstreeks 1540 liet Peter Entens een nieuwe borg te Harssens verrijzen. Dit landhuis (hier aangeduid als Harssens II) werd niet gebouwd op de plaats van het oude steenhuis, maar ca. 300 meter ten westen hiervan boven op de oude wierde (afb. 5). Voorafgaand aan de bouw werd de bovenste meter van de wierde vergraven en geëgaliseerd. De borg van Harssens II was een L-vormig huis van ca. 18 bij 5 m, met een vleugel aan de noordwest zijde. Het huis was omgracht met een min of meer ovale binnengracht. Om het gehele borgterrein ligt een rechthoekige buitengracht. De borg is gedetailleerd afgebeeld op de rand van de Coenderskaart van 1677-1678 (afb. 6). De borgstee had naast de begane grond een verdieping met in het westen een trapgevel. Het huis was gedekt met een tentdak. Op de oostgevel zit een torenachtig uitsteeksel. De kerk werd in het terrein van de nieuwe borg opgenomen. De binnengracht scheidde de borg en de kerk. Volgens de overlevering kon men de kerk over een stenen dam vanuit de borg bereiken. Ook Harssens II was uit bakstenen opgetrokken. Het had zowel een pannendak als dakbedekking van leisteen. De vloeren bestonden uit gebakken plavuizen en de wanden zullen deels betegeld

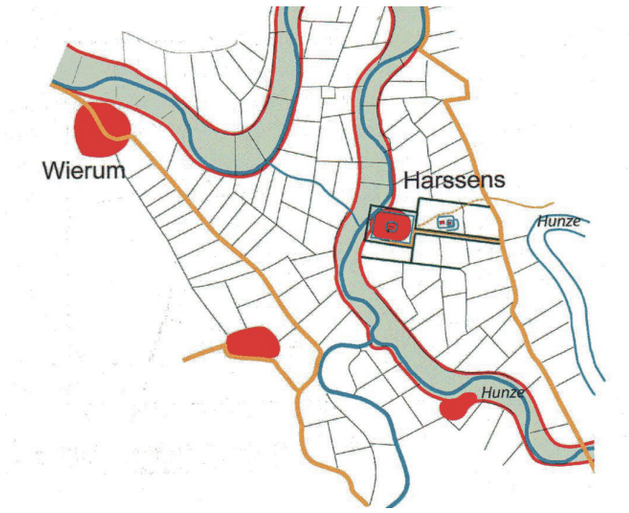

Afb. 5 De verkaveling rond de wierde Harssens

zijn geweest. De borg had een trap of vloer van kalksteen en vensters met glas. De borgstee was bescheiden maar het was geen armoedige bedoening.
Na afloop van de werkzaamheden in het voorjaar van 2005 lagen delen van de verdwenen borg Harssens II over het terrein verspreid in de vorm van bakstenen, fragmenten van dakpannen en leistenen, plavuizen, veel roodbakken aardewerk, een zalfpotje, de ziel van twee wijnflessen (17/18e eeuw) en een tinnen lepel.
De bakstenen voor Harssens II werden ter plaatse in een veldoven gebakken. Vermoedelijk heeft deze steenoven ook andere bouwwerken gediend, want in de archieven is sprake van Entens' steenovens. Op het borgterrein liggen op een drietal locaties fragmenten van bakstenen en misbaksels. Deze restanten worden

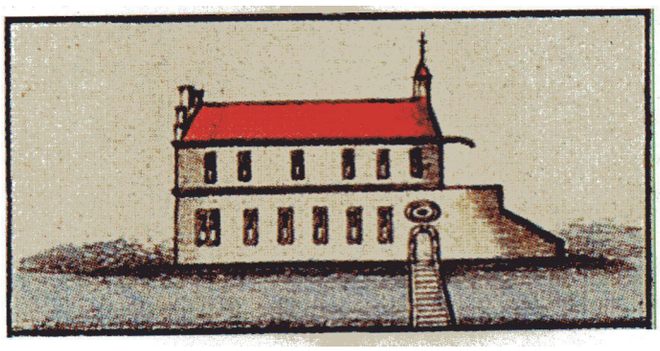

Afb. 6 De borg Harssens II zoals afgebeeld op de Coenderskaart van 1678

wel als de voormalige veldovens omschreven. Deze aanname is onwaarschijnlijk want op de hoogtekaart van het borgterrein is duidelijk te zien dat het baksteenpuin zich precies in het lichaam van de voormalige Hunzedijk bevindt. Blijkbaar is het restant van de veldovens gebruikt om de dijk te verstevigen. In één van de misbaksels bevond zich overigens een afdruk van een hondenpoot.

Harssens en de waterstaat

De bedijking van de Hunze (later het Selwerderdiepje) dateert uit de 12e eeuw en was onderdeel van de alomvattende Ommelander zeedijk. Restanten van deze dijk zijn nabij het borgterrein nog aanwezig.
Even ten zuiden van Harssens vloeide ooit de Hunze samen met het water van de Drentse Aa. In de volle middeleeuwen had de stad Groningen grote problemen met de afwatering. De waterlossing heeft men op deze plek willen beteugelen. Ooit moet hier de uitwateringszijl hebben gelegen die in de archieven als "bij Mude" werd aangeduid. Hoewel de juiste plaats van de zijl nooit is gevonden, moet deze gezocht worden in de naaste omgeving van de samenvloeiing van de twee waterlopen. In 1364 is er een geschil over de afwatering waarin de "Mude" bij Harssens een hoofdrol speelt.
Opmerkelijk is dat bij de aanleg van het borgterrein van Harssens II een deel van het Selwerderdiepje werd ge-

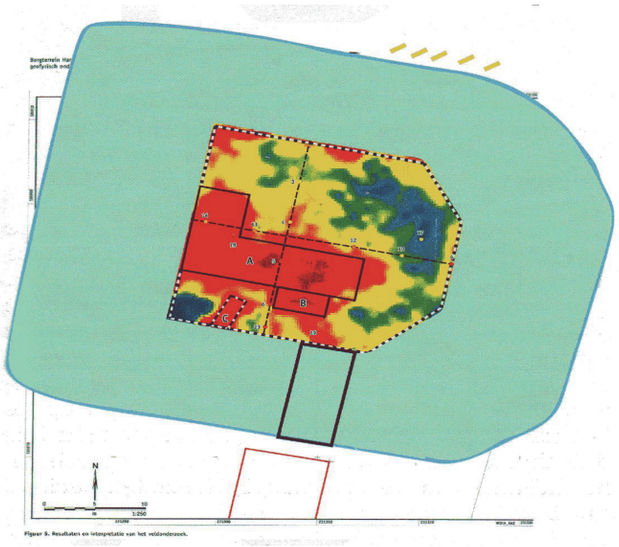

Afb. 8 Een weerstandsmeting van de fundamenten van de borg Harssens II. De voormalige gracht is niet gemeten en met een lichtblauwe kleur weergegeven. De rode kleuren wijzen op baksteenpuin. A: L-vorig huis, B: poortgebouw, C: Verhard pad.

dempt. Het diepje werd vervolgens door een rechthoekig deel van de buitenste borggracht geleid. De scherpe bocht die het diepje maakt als het de borggracht verlaat maakt duidelijk dat dit waterloopje geen doorgaande scheepvaartverbinding is geweest.
In 2005 heeft de stichting Landschapsbeheer Groningen de borgplaats Harssens gerestaureerd. De opknapbeurt werd archeologisch begeleid door het adviesbureau RAAP. Ter voorbereiding werd een weerstandsmeting uitgevoerd waarmee de fundamenten van de 16e eeuwse borg (Harssens II) zichtbaar werden en de omvang van de binnengracht kon worden vastgesteld (afb. 8). Het boerderijtje werd afgebroken, de betonnen mestplaat verwijderd, de enkele bomen gesnoeid, de binnenste gracht hergraven en de buitenste

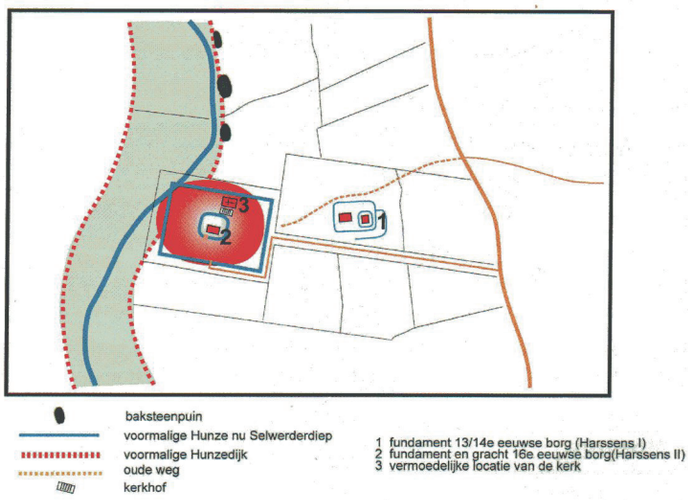

Afb. 9 Overzicht van de archeologische elementen op Harssens

uitgebaggerd. Er werd een parkeerplaatsje aangelegd en er verscheen een informatiepaneel. Afb. 9 geeft een overzicht van de vele historische elementen die op het

borgterrein te vinden zijn. Inmiddels is het boerderijtje in oude stijl herbouwd en ingericht als een appartement waarin men op huurbasis aangenaam kan vertoeven, inclusief een verblijf in de originele bedstee. Op deze wijze is er nog iets van een woonfunctie op de oude wierde bewaard gebleven.

Ben Westerink is lid van de Historische Kring Ubbega. Dit artikel is eerder verschenen in Diepgang, het tijdschrift van de Historische Kring Ubbega. De redactie van Winshem is de Historische Kring Ubbega erkentelijk voor de toestemming tot herplaatsing van dit artikel.

Tabel 1 Overzicht van archeologische vondsten te Harssens

periode	type	omschrijving	hoeveelheid	lokatie
600-500 v Chr	aardewerk scherven	Ruinen-Wommels 1	+++	westzijde wierde
500-300 v Chr	aardewerk scherven	Ruinen-Wommels 2	+	westzijde wierde
100 v Chr 100	aardewerk scherven	terpenaardewerk	++	verspreid
400-600	aardewerk scherven	Angelsaksisch ?	2 scherven	
900-1100	aardewerk scherf	Pingsdorf	1 scherf	buiten de wierde
900-1500	aardewerk scherven	kogelpot	+++	verspreid, ook Harssens I
1400-1600	steengoed scherven	import Keulen	++	verspreid
1300-1800	dakpannen	fragmenten	+++	verspreid, ook Harssens I
>1400	leistenen dakbedekking	fragmenten	+++	verspreid
>1400	plavuizen	fragmenten	weinig	verspreid
1500-1800	roodbakken aardewerk	grapes, schalen, etc.	+++	verspreid
1700-1800	glas	wijnfles, vensterglas		borgterrein
>1500	bakstenen	misbaksels, oa met hondenpoot		
1700-1800	tinnen lepel		1 x	westzijde wierde
1700-1800	zalfpotje		1 x	
ongedateerd	2 spinsteentjes, 1 speelsteentje			

Tabel 2 Resultaten onderzoek skeletdelen aangetroffen in 2005 te Harssens

	geborgen	geslacht, leeftijd	lengte	afwijkingen
Persoon 1	onderbenen	volwassen man	1,77 m	tandsteen, hypoplasie
Persoon 2	hoofd, schouders en bovenarmen	man 30-40		
Persoon 3	bekken en middenrif	man begin 20		
Persoon 4	bovenlichaam en onderbenen	volwassen man	1,69 m	
Persoon 5	onderbeen	volwassen man (?)		
Persoon 6	bovenarm, schouders en borst	volwassen man		slijtage bovenarm, botwoekering
Persoon 7	bovenlichaam	kind ca 13		
Persoon 8	hoofd	volwassen vrouw 20-30		bloedarmoede (zwangerschap?), hypoplasie
Persoon9	bovenlichaam en onderbeen	man, niet jong	1,76-1,81 m	slijtage heilig- en lendewervelbeen
Persoon 10	hoofd, schouder en bovenarm	man 30-40	1,81 m	veel tandsteen

Pedicura

medisch pedicure

gediplomeerd voetverzorgster

aantekening diabetische voet

aantekening reumatische voet

voetreflexzonetherapeute

massage-therapeute

en stoel shiatsu

fennie braad

nieuwstraat 48
9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49

behandeling op afspraak

COMPÈL
COMPUTERS

Alles op het gebied van ICT!

- PC's
- Netwerken
- Reparaties
- Accessoires

Service is ons kenmerk

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
T: 0595442619
www.compel.nl
info@compel.nl

Al bijna een halve eeuw van Winshems historie hét adres voor tapijt ende gordijnen ende rest

Hijlkema
VLOEREN EN RAAMDECORATIE

...daarvoor gaat u naar
binnen®

G. Reindersstraat 2 9951 CC Winsum tel 0595-441584

HASPER®

UW SLAGER®

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322

Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van Noord-Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé, dat 7 dagen per week geopend is.

HERBERG Gouden Karper

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Hoofdstraat Winsum 5, 9951 AA Winsum, Tel.: 0595 44 14 26

BOUWBEDRIJF hd SCHILDERSBEDRIJF

Universeel bouw- en schildersbedrijf waar het hele "bouw- en schildergebeuren" is ondergebracht in één totaal aannemingsbedrijf voor bedrijf, overheid en particulier.

Vakmanschap is bij ons een waarborg voor kwaliteit!

Het Aanleg 9
9951 SJ Winsum
Tel.: (0595) 49 16 46
Fax: (0595) 49 20 66
Mob.: 06 51 56 66 00

De Bouw maakt het

Bouwend Nederland

BOUW GARANT

E-mail: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl
www.hylmar-diemer.nl

DE NOORD ELECTRONICA

De Noord electronica sinds 1890 uw vertrouwd adres voor

Huishoud, Electro en speelgoed

Hoofdstraat Obergum 3 , 9951 AG Winsum Tel. 0595-441 459

Natuurlijk ook op maandag geopend.

DISCUS UW HUISDIEREN SPECIAALZAAK

PROFAUNA v.o.f.

Hoofdstraat W37 Winsum, tel 0595-441738
Openingstijden:
ma/do 8:30-18:00
vr 8:30-21:00 en za 8:30-17:00
Ruime parkeergelegenheid achter de winkel!

Stoffel Winters SCHOENEN

Hoofdstraat O. 7
Winsum
Tel. 0595-441877

www.stoffelwintersschoenen.nl

Univé biedt u het gemak van alles onder één dak

Zou het niet makkelijk zijn om voor al uw financiële zaken één deskundig aanspreekpunt te hebben?

Univé vindt van wel. Naast verzekeringen kunt u daarom bij ons ook terecht voor uw hypotheek en pensioen. Voor thuis, maar ook voor uw bedrijf. Alles onder één dak. Wel zo handig en voordelig.

HET VOORDEEL IS VOOR U!

Betrouwbaar, deskundig advies en korting op uw premie

Univé Noord Groningen

Ranumerweg 2,
Winsum tel (0595) 44 17 67

Hoofdstraat-West 5,
Uithuizen tel (0595) 43 28 25

Bedrijventeam (0595) 43 26 53
Mijn Makelaar (0595) 44 15 24

RegioBank
Zelfstandig Adviseur

Mijn Makelaar
Boelens Jorritsma

UNIVÉ VERZEKERINGEN

www.unive.nl